

PIRIDAN
PARAMASASTRA

JAWI ANYAR

Kanggo siswa :
SPG / KPG

dening :
Soewarti

Guru Bahasa Jawi ing SPG Negeri
SURAKARTA

P U R W A K A

Pawitanipun tiyang sinau basa punika seneng maos tuwin mirengaken cariyos-cariyos ingkang sae ingkang basanipun nengsemaken, sregep ngothak-athik saha kulina nglelatih ngrakit ukara damel karangan.

Serat "Piridan Paramasastra Jawi Anyar" punika ing pangangkah kenginga kangge cepengan, para siswa anggenipun nyemak, naliti saha ndhapuk tembung-tembung ingkang leres saha maton.

Wondene ingkang karembag wonten ing buku punika saweg bab jinis tuwin wujuding tembung mawi katrangan ringkes cetha, kadhapuk cara diktat supados gampang-anggenipun nyinau.

Sampun temtu kemawon sanajan katingalipun sampun jangkep mbok menawi inggih taksih wonten cewetipun. Pramila ing pangajeng-ajeng mugih wontena panyaruwe saking para saged ingkang kasdu maos saha suka pamrayogi murih langkung sampurnanipun buku punika.

Wasana mugih ancas-sedyanipun pangripta majengaken pasinaon basa Jawi Anyar saged kaleksanan.

Nuwun.

Surakarta, 20 Januari 1973.

Pangripta.

I S I

Purwaka
Isi

kaca

	1
	2
Bab I. JINISING TEMBUNG :	3
1. Tembung aran	4
2. " kriya	4
3. " kaanan	4
4. " wilangan	4
5. " sesulih	5
6. " panyilah	5
7. " pangiket	6
8. " ancer-ancer	6
9. " sabawa	6
10. " panerang wasesa	6
 Bab II. WUJUDING TEMBUNG :	
Pangrimbaging tembung	7
Tembung andhahan	7
 A. ATER-ATER :	
1. a utawa ma	8
2. anuswara	8
3. dak, ko, di	11
4. sa, pa, pi, pra, tar, ka	12
5. kuma, kani, kapi	16
6. ka lan ke	17
 B. SESELAN :	
1. er, el	18
2. un	19
3. in	20
 C. PANAMBANG	
1. i	22
2. an	23
3. en	25
4. ake	26
5. a	27
6. ana	28
7. na	28
8. ku, mu, e	29
 D. PANGRANGKEP	29
 E. JAMBORAN	36
 Wuwuhan sawatara bab rimbag	39

Bab I. JINISING TEMBUNG

Manut jinise tembung iku ana 10. warna, yaiku kang di arani :

1.	Tembung	aran	(substantifa)
2.	"	kriya	(verba)
3.	"	kaanan	(ajektifa)
4.	"	wilangan	(numeralia)
5.	"	sesulih	(pronomina)
6.	"	panyilah	(artikal)
7.	"	pangiket	(konjungsi)
8.	"	ancer-ancer	(preposisi)
9.	"	sabawa	(interjeksi)
10.	"	panerang wasesa	(adverbia)

1. Tembung aran (substantifa)

Kang diarani tembung aran yaiku tembung-tembung kang mratelakake araning barang (jenenging barang) utawa kang dianggep barang. Cethane yaiku kang maujud lan kang ora katon. Kang ora katon (ora kasat mata) iku sejatine anane mung sajroning pikiran bae.

Tuladha :

a. kang maujud: gunung, wit, watu, meja, klambi, omah lsp.

b. kang ora kasat mata: bebuden, kekuwatan, sesawangan, paseduluran, tekad lsp.

Kajaba saka iku kang uga klebu jinising tembung aran :

a. kang mratelakake jeneng: Sarija, Merapi, Serayu, Indra, Wisnu lsp.

b. kang mratelakake jinis: gajah, omah, manungsa lsp.

c. kang nawa panambang ku, mu, e, : lakuku, guyumu, karepe lsp.

Tembung aran iku yen ana ing ukara kang akeh-akeh madeg dadi jejer utawa lesan, senajan iya ana ukara kang wasesane tembung aran.

2. Tembung kriya (verba)

Tembung kriya yaiku tembung kang mratelakake pagawean utawa obah.

Tuladha tembung kriya lingga: lunga, adus, tangi lsp.

Tembung kriya andhahan upamane: nulis, digambari, kagawa lsp.

Tembung kriya iku yen dadi wasesaning ukara diarani kriya wasesa.

Ana tembung kriya tanduk upamane: njaluk, mbalang, nggandhuli lsp.

Ana uga tembung kriya tanggap upamane: digawa, katulis, jinalukan lsp.

Tembung kriya iku ana kang mawa lesan (transitif) umpamane : nulis, mangan, njaluk lsp.

Ana uga kang tanpa lesan (intransitif), umpamane: tangi, lunga, adus, nangis, lsp.

3. Tembung kaanan. (ajektifa)

Tembung kaanan iku tembung kang mratelakake sipat , watak utawa kaananing barang utawa kang dianggep barang.

Umpamane : Omah iku gedhe.

Banyune anyep.

Klambine abang.

4. Tembung wilangan (numeralia)

Tembung wilangan iku tembung kang mratelake cacah utawa urutan (tataran)

Tembung wilangan kang mratelakake cacah uga diarani - tembung wilangan baku, umpamane : siji, loro, telu lsp

Kang mratelakake urutan (tataran) umpamane: kapisan, kapindho, katelu lsp.

5. Tembung sesulih. (pronomina)

Tembung sesulih iku tembung kang dadi sesulihing barang utawa kang dianggep barang.

Tembung sesulih iku ana warna 5 :

- a. sesulih purusa : aku, kowe, dheweke, lsp.
- b. sesulih pandarbe; wujud panambang: ku, mu, e.
- c. sesulih panuduh: iki, iku, kae.
- d. sesulih panggandheng : sing, kang
- e. sesulih pitakon : apa, sapa.

6. Tembung panyilah (artikel)

Tembung panyilah mono tembung kang kanggo nyilah-nyilahake tembung aran.

Tembung panyilah "si" tumrap kang orang pantes diajeni, upamane: Kang jupuk bukuku si pincang.

Tembung panyilah "sang" tumrap kang pantes diajeni. upamane : Sang prabu miyos sinewaka.

Sang bagawan lenggah ingadhep para cantrik.

Tembung "para" tumrap wong akeh lan pantes diajeni, tuladhane: Para rawuh sedaya kula suwun nyakecakaken anggenipun lenggah.

Para among tani wis padha wiwit nggarap sawahe .

7. Tembung pangiket. (konyungsi)

Tembung pangiket mono gunane kanggo nggandheng tembung loro utawa ukara loro. Dene panggandhenge iku sipate warna-warna:

- a. kang mratelakake pangiket lumrah migunakake tembung : lan, karo, lawan lsp.
- b. kang mratelakake kosok balen, migunakake tembung: nanging.
- c. kang mratelakake sabab migunakake tembung: sabab, jalaran, amarga, awit, sarehne lsp.
- d. kang mratelakake wektu migunakake tembung: nalika, dhek, bareng, rikala lsp.
- e. kang mratelakake prajANJI nganggo tembung: angger, yen, menawa, saupama lsp.
- f. kang mratelakake sedya nganggo tembung: kareben, supaya , murih lsp.
- g. kang mratelakake pepadhan nganggo tembung: kaya, pindha, lir, kadi, kadya lsp.

8. Tembung ancer-ancer (preposisi)

Tembung ancer-ancer iku tembung kang kanggo nggandheng tembung aran karo tembung liyane.

Tembung ancer-ancer iku upamane : ing, menyang(marang) ; saka, dening lsp.

Yen ditrapake ing ukara upamane:

- a. Sarija turu ana ing anben.
- b. Pak Suta lunga menyang Surabaya.
- c. Kangnase teka saka Semarang.
- d. Mati dening aku saiki.

9. Tembung sabawa (interjeksi)

Tembung sabawa mono jan-jane sanajan mung setembung nanging kena dianggep ukara awit wis kena kanggo mratelakake rasa pangrasa utawa pikiran kang ganep(sampurna).

Tembung sabawa iku ana kang kanggo mratelakake. :

- a. rasa pangrasa : aduh, wah, he lsp.
- b. swara : dhor, thor, dher, dhung lsp.

10. Tembung panerang wasesa: (adverbia)

Tembung panerang wasesa yaiku tembung kang dadi katranganing tembung kriya utawa tembung kaanan utawa kanyatan kang dipratelakake dening ukarane.

Warna-warna tembung kang kagolong panerang wasesa :

- a. Kang aw^eh katrangan bab wektu: saiki, mengko, mau, sesuk, wingi lsp.
- b. Kang aw^eh katrangan bab panggonan: ing kene, ing kono, ing kana, mrene, mrono, mrana lsp.
- c. Kang aw^eh katrangan bab pamesthen: mesthi, ora, mbok menawa, ayake lsp.
- d. Kang aw^eh katrangan bab gunggung: akeh, sethithik, cukup lsp.
- e. Kang aw^eh katrangan bab kaanan : becik, dhuwur, banter, rindhik lsp.

Bab. II. WUJUDING TEMBUNG

Pangrimbaging tembung.

Manut wujudé tembung iku ana kang diarani :

- a. Wod yaiku tembung sawanda kang wis duwe teges.
Upamane: byar, lur, bles, dhor, plung lsp.
- b. Lingga yaiku tembung kang isih wutuh, durung karaketan ing ater-ater, seselan, utawa panambang.
Kang lumrah wandane ngloro, kayata: watu, lungguh, sikil, awan, teka lsp.
- c. Andhahan yaiku tembung kang wis owah saka asale.
Upamane : tetukon, dolanan, wira-wiri, cumawis, lagon, pakaryan lsp.

Tembung andhahan.

Tembung andhahan iku asale saka owah-owahaning tembung lingga. Dene owahé sarana oleh :

- A. ater-ater :
 1. a utawa ma.
 2. anuswara
 3. dak, ko, di.
 4. sa, pa, pi, pra, tar, ka.
 5. kuma, kami, kapi.
 6. ka lan ke
- B. Seselan :
 1. er, el
 2. um
 3. in
- C. Penambang
 1. i.
 2. an.
 3. en.
 4. ake.
 5. a.
 6. ana.
 7. na.
 8. ku, mu, e.
- D. Pangrangkep.
- E. Jamboran.

A. ATER - ATER1. Ater-ater a lan ma.

Tembung lingga yen oleh ater-ater a utawa ma rimbage diarani bawa ha.

Trape ana ing tembung sing diraketi terkadang di kantheni aksara irung (anuswara), terkadang ora.

Tuladha:

a.	a + bang	dadi abang	} kaanan
	a + keh	dadi akeh	
	a + doh	dadi adoh	
	ma + bukuh	dadi mabukuh	
b.	a + kembang	dadi akembang	} darbe, nganggo
	a + rupa	" arupa	
	a + sikil	" asikil	
	a + cundhuk	" acundhuk	
	a + caping	" acaping	
	a + klambi	" aklambi	
c.	ma + ubah	dadi molah	} obah
	ma + laku	" malaku	
	ma + lebu	" malebu	
	ma + ng + isor	" mangisor	
	ma + ng + arep	" mangarep	
	ma + ng + kidul	" mangidul	

2. Ater-ater anuswara (, , n, ny, ng)

Tembung lingga yen oleh ater-ater anuswara dadi tembung tanduk.

Rimbage diarani rimbang tanduk.

Trape ater-ater anuswara ing tembung lingga mawa-mawa aksara purwaning lingga kang rinaketan ater-ater mau.

a).

Lingga	Aksara purwaning lingga	Anuswara	Andhahane dadi :
buru	b	m	mburu
pangan	p		mangan (p luluh)
walik	w		walik (w luluh)
dudut	d	n	ndudut
dhudhuk	dh		ndhudhuk
turun	t		nurun (t luluh)
thuthuk	th		nthuk (th luluh)
jaring	j	ny	njaring
candhak	c		nyandhak (c luluh)
surung	s		nyurung (s luluh)
aku	a	ng	ngaku
guyu	g		ngguyu
rimuk	r		ngrimuk
lunjak	l		nglunjak
yayi	y		ngyayi
kurung	k		ngurung (k luluh)

b). Yen purwaning lingga aksara w, ater-aterane anuswara terkadhang m utawa ng

wadung	dadi	madung
wonten	"	ng(a)wontenaken
wetu	"	wetu
wetan	"	ngetan
wungkal	"	ngungkal

c). Yen linggane apurwa aksara s utawa c, lan wanda candhake c, ty, j, dy, lan s, aksara purwaning lingga dadi n lan sok lira-liru karo ny :

cacah dari		nacah	utawa	nyacah
siji	"	niji	"	nyiji
susuh	"	nusuh	"	nyusuh
setya	"	netyani	"	nyetyani
suci	"	nuceni	"	nyuceni
sedy a	"	nedy a	"	nyedy a

d). Ana sewenehing tembung aksarane irung nga :

ngabekti	asale	saka	bekti
ngajawa	"	"	jawa.
ngalor	"	"	lor

e), Ana tembung wod, dadine tembung lingga sarana wuwuhan a utawa e ing ngarepe; yen banjur diater-ateri anuswara tegese utawa panganggone ing ukara dhewe-dhewe.

Kayata : Wod: lih, bisa dadi alih lan elih.

a. ngalih = ganti enggon utawa omah ;
boyongan.

b. ngelih = nggawa ngalih; ngganti
enggon.

Wod: rit, bisa dadi arit lan erit.

a. ngarit = golek suket nganggo arit.

b. ngerit = mancas nganggo arit

Tegesing ater-ater anuswara:

a. Manawa linggane tembung aran, tegese :

1. Nindakake kriya nganggo apa-apa kang kasebut ing linggane. Kayata: numbak, njala, njaring, uluku, menthung, ngala lsp.
2. Memper kang kasebut ing linggane. Kayata: medhi, nggeger sapi, nyeleng, nyoro, ingetambar, mucuk bung lsp.
3. Nganggep kaya dene kang kasebut ing linggane. Kayata: ngratu, ngadhi, mbapa, ngakang lsp.
4. Nganakake utawa gawe kang kasebut ing linggane. Kayata: nyembah, nggambar, nulis, jangan, nggule, nyambel lsp.
5. Nglebokake ing sajrone kang kasebut ing linggane. Kayata: ngunjara, nggendhong, ngrangkeng.
6. Ngener utawa marani panggonan kang kasebut ing linggane. Kayata: ngadhaton, ngalor, nengah, minggir.
7. Dadi utawa nglakoni pagawean kang kasebut ing linggane. Kayata: ndhalang, nyantri, nyudagar, mandhe, nukang.
8. Manggon ing panggonan kang kasebut ing linggane. Kayata: ngerong, mondhok, magelaran, masanggrahan.

9. Nanduri palawija kang kasebut ing linggane.
Kayata: njagung, ngetom, ngacang.
10. Menehi utawa ngeteri kang kasebut ing linggane.
Kayata: ngrangsum, nyuguh, mbayar, nyumbang lsp.
- b). Manawa linggane tembung kaanan, tegese :
1. Gawe kang kasebut ing linggane. Kayata: ngremuk, ngrusak, nethel, nyoklek, nyigar, nggempal lsp.
 2. Dadi kang kasebut ing linggane. Kayata: nipis , mecah, nandhes.
 3. Api-api utawa njarag kang kasebut ing linggane.
Kayata: mbodho, mbisu, ngalah, mbudheg, ngatut, ngeli.
- c). Manawa linggane tembung wilangan, tegese :
1. Siji-sijine samono. Kayata: nyatus, nihi, nyameter, matang kati lsp.
 2. Nandhingi utawa nikeli samono. Kayata: ngero, ngepat lsp.
- d). Manawa linggane tembung kriya, tegese :
Nindakake kang lesane gumathok (transitif). Kayata : nuku, nyinau, mbedhol, ngudud, ndhahar, ngedu.
- e). Manawa linggane tembung panguwuh utawa mratelakake pangucap (uni), tegese :
ngucap utawa muni kang kasebut ing linggane. Kayata : ngadhuh, ngaku, nyapa, mbengingen, mbekur lsp.

Rimbag tanduk :

1. Tanduk kriya wantah, kang ora oleh panambang :
njupuk, nulis, nggambar, mbalang.
 2. Tanduk i kriya, kang oleh panambang i :
njupuki, nulis, nggambari, mbalangi.
 3. Tanduk ke-kriya, kang oleh panambang ake :
njupukake, nulisake, nggambarake, mbalangake.
3. Ater-ater dak, ko, di. (tripurusa).
Rimbage diarani tanggap tripurusa.
- a. Tanggap utama purusa: dakpangan, dakjupuk, dakwaca
lsp.
 - b. Tanggap madyama purusa: kopangan, kojupuk, kowaca
lsp.

c. Tanggap pratama purusa: dipangan, dijupuk, diwaca lsp.

1. Tanggap utama purusa kriyawantah: dakgambar, dak-tulis, dakjaluk.

2. Tanggap utama purusa i-kriya: dakgambarari, daktulisisi, dakjaluki.

3. Tanggap utama purusa ke-kriya: dakgambarakeke, daktulisakeke, dakjalukakeke.

4. Ater-ater sa, pa, pi, pra, tar ka.

Tembung lingga kang oleh ater-ater sa, pa, pi, pra, tar, utawa ka dadi lingga andhahan.

Rimbage iya banjur diarani lingga andhahan.

a. Ater-ater sa.

Tuladhane :

sa + yuta dadi	sayuta
sa + atus "	satus
sa + anak "	sanak
sa + iji "	siji
sa + iket "	seket
sa + ulah "	solah
sa + omah "	somah

Ana tembung lingga sawatara kang purwane aksara swara yen diater-ateri sa tuwuh aksarane k.

sa + esuk	dari	sakesuk
sa + enjing	dadi	sakenjing
sa + ujur	"	sakojur
sa + eca	"	sakeca

Pakecapane ater-ater sa iku ana 4 warna, yaiku:

- a. sa
- b. se
- c. sak
- d. su

Tegese ater-ater sa :

1. Siji : seket, satus, sarupiah lsp.
2. Sabarang : solah, saparentahe, sakarepe

3. Kabeh : (wong) sajagat, (wong) sadesa, (wong) sa-
omah, (banyu) sasumur.
4. Nunggal: (langguh) sadhingklik, (turu)sakamar ,
(lenggah) sakareta, (nulis) sameja karo.
5. Karo utawa dalah: (jaran) salapake, (pakarangan)
saomahe, (omah) saprabote.
6. Padha karo: sagunung anakan, salumbang, sakrambil.
7. Sawise utawa bareng: saulihe, sapatine, satekane ,
sazangkate.
8. Nganti: saenteke, sarampung, saresike, saasate,
sawarege.
9. Saben utawa siji-sijine: sajinahe rega rong puluh
rupiyah, sametere bathi limelas rupiyah
lsp.
10. Angger utawa janji: sakobere, saselane, sabisane.

b. Ater-ater pa.

Ater-ater pa ndadekake tembung aran.

Trape lumrah bae : pa + lingga

pa + tuku	dadi	patuku
pa + layu	"	palayu
pa + iji	"	piji
pa + asok	"	pasok
pa + ajeg	"	pajeg
pa + ujar	"	pojar
pa + emut	"	pemut
pa + omah + an	"	pomahan
pa + n + colot	"	pancolot
pa + n + thungul	"	panthungul) katuwuhan
pa + ng + kirig	"	pangkirig) aksara irung

Tegesing ater-ater pa.

1. Ndadekake tembung aran kang luwih gumathok tinimbang
linggane: pakewuh, pojar, potang, pakoleh.
2. Srana kanggo nindakake kriya kang metu saka ing ling
gane: patuku, palang, penget, pasumbang
3. Wong kang nindakake pagawean: padang, pasindhen,
pangon.
4. Dadi lesaning kriya: pakon, paweweh, pasuguh

5. Ukuraning wektu utawa barang :

- (suwene) sapadang
 (Gedhene) telung parangkul
 (Wis ana) sapanginang

6. Lelakon kang kasebut ing babad :

Pagiyanti, Pakabad, Pacina, Paregreg.

c. Ater-ater pi.

Ater-ater pi ndadekake tembung aran lan luwih bregas utawa alus tinimbang linggane utawa yen oleh ater - ater pa.

pi + wulang	dadi piwulang
pi + sungsung	" pisungsung
pi + unjuk	" piunjuk
pi + tuwas	" pituwas
pi + takon	" pitakon
pi + rembag	" parembag
pi + sowan	" pisowan

Tegesing ater-ater pi :

1. Ndadekake tembung aran lan luwih bregas tinimbang kang oleh ater-ater pa.

piwales	luwih bregas	tinimbang	pawales
pinuju	"	"	panuju
pikoleh	"	"	pakoleh

2. Srana kanggo nindakake kriya kang kasebut ing linggane :

pikukuh	---->	srana kanggo ngukuhake
pitatur	---->	srana kanggo nuturi
pitulung	---->	srana kanggo nulungi
pirukun	---->	srana kanggo ngrukunake.
piwelas	---->	srana pratandhaning welas
pikudhung	---->	" kanggo kudhung

d. Ater-ater pra.

Trape :

1. Lumrah bae, ora ngowahake tembung kang diraketi.
 Dene pakecapane terkadhang owah dadi: pre
 utawa per.

pra + data -- pradata -- predata utawa perdata.
 pra + jurid -- prajurit -- prejurit utawa perjurit.
 pa + tingkah - pratingkah -- pretingkah utawa
 pertingkah

2. Yen purwaning lingga aksara y, pra sok owah dadi pri
 prayoga sok owah dadi priyoga.
 prayangan sok owah dadi priyangan
 prayayi sok owah dadi priyayi

Tegesing ater-ater pra.

- a. Ndadekake tembung aran(wong) kang kaanane utawa pa-
 gaweane kacetha ing linggane:

prajurit
 pradata

- b. Kadadean utawa lesaning kriya.

pratandha
 prajanji

- c. Padha karo linggane, mung bae luwih bregas:

pramasat	luwih	bregas	tinimbang	sasat
pramila	"	"	"	mila
pranyata	"	"	"	nyata
pratandha	"	"	"	tandha
prayitna	"	"	"	yitna
prabeya	"	"	"	beya
pratapa	"	"	"	tapa

Katrangan :

- a. Ater-ater pra sok lira-liru karo ater-ater pa, pi
 utawa pri :

pralambang -----> palambang
 prayayi -----> piyayi, payayi
 prakanca -----> prikanca
 prabeya -----> pribeya

- b. Ater-ater pra sok diulur dadi para, mra dadi mara.
 Kosok baline para utawa mara sok digarba dadi pra
 utawa mra.

para desa owah dadi pradesa
 mara tapa owah dadi mratapa
 pradandan owah dadi paradandan

e. Ater-ater tar.

Trape :

Lumrah bae ora ngowahake tembung kang diraketi.

Tegese:

Padha karo linggane, mung pakecapane luwih ngengreng utawa bregas.

tartamba tegese padha karo tamba

tarkadhang " " " kadhang

tarwaca " " " wacaka (terang)

tarwela " " " wela-wela (cetha)

tarbuka " " " kabukak

f. Ater-ater ka.Tembung kang oleh ater-ater ka banjur awujud tembung aran.Rimbage uga klebu lingga andhahan.

ka + asil -----> kasil

ka + wong -----> kawong

ka + ubeng -----> kubeng

ka + wruh -----> kawruh

Katrangan:

Ana maneh ater-ater ka kang diraketake ing tembung kriya.

Tegese iya banjur beda karo conto ing dhuwur iku.

5. Ater-ater kuma, kami, kapi.Rimbage diarani bawa kuma, bawa kami, bawa kapi.

Tuladha:

kumaratu)	anggepe kaya
kumalanda)	

kumawani)	ambek
kumawasis)	

kamigilan)	banget
kamikakon)	
kapiadreng)	

kapi layu ----> klayu banget

Ana kang oleh ater-ater pari lan para kang tegese
memper lan ater-ater ing dhuwur iku :

paracampah -----→ seneng nyenyampah
parawadulan -----→ seneng wadul
paratantang -----→ seneng nantang
paramarta -----→ ambek welasan
parikudu -----→ kudu; kudu-kudu
parikrama -----→ ngenggoni suba-sita

6. Ater-ater ka lan ke.

a. Ater-ater ka.

ka + jupuk -----→ kajupuk
ka + tulis -----→ katulis
ka + gawa -----→ kagawa
ka + gambar -----→ kagambar

kajupuk rimbage aran tanggap ka kriya wantah

kajupukan " " " " i-kriya

kajupukake " " " " ke-kriya

Tanggap ka mratelakake kriya pasif (kriya tanggap)

b. Ater-ater ke.

Rimbage aran bawa ka.

Bawa ka mratelakake kaanan, ora dijarag.

Trape lumrah bae kadoleh ing sangareping lingga.

Kajaba yen linggane apurwa aksara swara, (a,i,u,
e,o) , utawa apurwa r,w,l ater-ater ke sok luluh
karo linggane .

ke + abur	: kabur
ke + atur	: katur
ke + andheg	: kandheg
ke + iris	: keris
ke + ilu	: kelu
ke + idak	: kidak
ke + ecer	: kecer
ke + embet	: kembet
ke + etang	: ketang
ke + rungu	: krungu

ke + rasa	: krasa
ke + walik	: kwalik
ke + kliru	: kliru
ke + lebu	: klebu lsp.

B. S E S E L A N

1. Seselan er lan el.

Rimbage kegolong lingga andhahan.

Trape :

a. Ana ing saburining aksara mati purwaning lingga.

gereng	<u>g</u> elereng
tambal	te <u>r</u> ambal
gebyar	ge <u>l</u> ebyar
cethor	ce <u>l</u> ethor

Panulise lan pakecapane tembung kang diwenehi se -
selan er, utawa el lumrahe diringkes dadi rong wanda:

titis	teritis	penulise lan pakecapane	tritis
tatab	teratab	" " "	tratab
gereng	gelereng	" " "	glereng

b. Manawa linggane apurwa aksara swara (a, i, u, e, o,) utawa r lan l, linggane kewuwuhan aksara ka, sabanjure trape seselan lumrah padha conto ing dhuwur.

awu	kelawu
awe	kelawe
ewa	kelewa

Tegesing seselan el utawa er.

a. Akeh : (pating) brangkang
 (") gramang
 (") sliri

b. Ambal-ambalan : (pating) tlethok
 (") glerit
 (") krekot

c. Nyrambahi : (pating) trambal
 (") cruwil
 (") trempel
 (") dlemok

d. <u>Alon-alonan</u> :	ndlewer	(saka :	dlewer)
	nglembreh	"	klembreh
	ngglimpang	"	glimpang
	nglumpruk	"	klumpruk
	nggreges	"	greges
	nggremet	"	gremet

2. Seselan um.

Tembung kang oleh seselan um rimbage diarani bawa ma.

Trape :

a. Lumrah bae, lire saburine aksara mati ing purwaning

Lingga : saji -----> sumaji
 rujak -----> rumujak
 singkir ----> sumingkir

b. Manawa linggane apurwa aksara swara, seselan um di-
 papanake ing sangarepe lingga, sarta swarane u ora
 diucapake.

Tuladhane: aju -----> umaju -----> maju
 inger -----> uminger -----> minger
 enggok --> umenggok ----> menggok
 egar -----> umegar -----> megar
 obah -----> umobah -----> mobah
 uluk -----> umuluk -----> muluk

c. Manawa linggane apurwa p utawa w seselan um uga ka-
 dekek ing sangareping lingga, aksara p utawa w luluh,
 lan swarane u ing ngarep ora diucapake.

√ um + wetu -----> umetu -----> metu
 √ um + wijil ----> umijil ----> mijil
 √ um + pesat ----> umesat ----> mesat
 √ um + pati ----> umati ----> mati

d. Ana tembung sawatara kang nyebal saka pathokan ing
 dhuwur iku, kayata :

ayu	dadi	kumayu
ingsun	"	kumingsun
enjep	"	kumenjep
emping	"	kumemping
oyod	"	kumoyod
wasis	"	kumasis

wadung	dadi	kumadung
panggang	"	kumanggang
pelok	"	kumelok
bagus	"	gumagus
bobor	"	gumobor lsp.

Tegesing seselan um.

a. Kriya, obah utawa solah:

tumandang	} kriya	mabur	} olah (solah)
sumaur		lumaku	
gumuyu		sumisih	

b. Lagi sedheng-sedhenge: rumujak, kumanggang, kumebet, jumambak

c. Duwe anggel: runatu-ratu, kuminter, kumasis.

d. Dadi tembung aran: kumukus, kumuning, dumadi, tumitah

e. Kadunungan kaanan: gumludhug, gumleger, jumegur, gumilap.

f. Dadi tembung krama kang luwih ngajenis tinimbang karo linggane:

rumiyin	luwih	ngajeni	tinimbang	riyin
dumugi	"	"	"	dugi lsp.

3. Seselan in.

Tembung kang oleh seselan in rimbage diarani tanggap na. Trape:

a. Lumrah bae, dipapanake ing saburining aksara purwaning lingga :

tulis	----->	tinulis
ganjar	----->	ginanjar
penthung	---->	pinenthung

b. Menawa linggane apurwa aksara swara, seselan in dipapanake ing sangareping lingga sarta wujud owah dadi ing :

ambah	----->	ingambah
idak	----->	ingidak
ejur	----->	ingejur
olah	----->	ingolah
untal	----->	inguntal

C. P E N A M B A N G1. Penambang i.

Trape :

a. Penambang i yen karaketake tembung tanduk rimbage di-
arani tanduk ikriya.

makani -----> njaluki

nukoni -----> nggambari

marani -----> miwiti

b. Menawa diraketake karo tembung tanggap tripurusa rim-
bage iya aran tanggap purusa ikriya.

daktu isi ----> tanggap utama purusa ikriya.

kotulisi -----> " madyama " "

ditulisi -----> " pratama " "

c. Penambang i ing saburining tanggap ka utawa tanggap
na owah dadi an.katulis + i katulsan

tinulis + i tinulisan

kajupuk + i kajupukanjinupuk + i jinupukanTegesing penambang i.

1. Nuduhake dunung :

nanduri -----> nandur ing

mbalangi ----> mbalang ing

maculi -----> macul ing

2. Jejere akeh. Lesane akeh. Kriyane rambah-rambah.

Jejer, lesan lan kriyane pisan akeh. Kayata:

Sapa sing meneki rambutan kae ? (Jejere akeh).

Siti njupuki karuk (Lesane akeh).

Sariman ngemplongi mori (Kriyane rambah-rambah).

Bocah-bocah ngundhuhi sawo (Jejer, lesan lan kri-
yane akeh).3. (Wiwit) kadunungan kaanan utawa memper karo kang
kasebut ing linggane:

mbosoki (-iwit kadunungan kaanan bosok)

mbrindhili (wiwit kadunungan kaanan brindhil)

ndesani (memper wong desa)

njawani (memper wong Jawa)
 mriyayeni (memper priyayi)

4. Ngonjoni utawa ngluwihi kaanan kang kasebut ing linggane:

ngambani (gawe luwih amba)
 nyendhaki (gawe luwih cendhak)
 ndhuwuri (gawe luwih dhuwur)

5. Ngganepi, kehe dadi kaya kang kasebut ing linggane:

neloni (ngganepi dadi telu)
 nglimani (" " lima)

6. Slaretan:

nyepasari
 nyelapani
 mitoni

7. Gawe (ndadekake, njalari) kaanan kang kasebut ing linggane :

nggateli (gawe gatel)
 matuki (njalari matuk)
 mbilaeni (ndadekake balai)

2. Penambang an.

Trape :

a. Lumrah bae, ing saburining lingga sigeg.

gampang + an dadi gampangan
 sabar + an dadi sabaran
 gelis + an dadi gelisan

b. Manawa linggane wekasane menga banjur luluh karo wekasaning lingga mau :

gawa + an dadi gawan
 bali + an dadi balen
 buru + an " buron

c. Penambang in yen karekatake tembung lingga kang oleh ater-ater ka utawa seselan in, penambang i owah dadi an :

ka + tulis + i katulisan)
 ka + jupuk + i kajupukan) tanggap kaikriya

ditulis + i tinulisan)
 jinupuk + i jinupukan) tanggap na ikriya

Tegesing penambang an.

1. Oleh-olehaning kriya kang metu saka ing linggane : bathikan, gambaran, paculan.
2. Apa-apa kang dadi lesaning kriya : tukon, gawan, panganan, tontonan.
3. Panggonaning, apa-apa kang kasebut ing linggane : pandhean, krakalan, wedhen.
4. Tetiron utawa apa-apa kang memper karo kang kasebut ing linggane: jaranan, manukan, gunungan.
5. Pakumpulaning apa-apa kang kasebut ing linggane : grurbulan, alang-alangan, glagahan.
6. Piranti kanggo nindakake kriya kang metu saka linggane: ububan, tulupan, sempritan.
7. Genten nglakoni kriya : tabokan, bithen, tempilingan, jotosan.
8. Kadunungan kaanan kang kasebut ing linggane: bosenan, isinan, lalen, elingan.
9. Kanggo sedhiyan: sembelihan, tunggangan, pameran.
10. Nganggo apa-apa kang kasebut ing linggane: kudhungan, klamben, sepaton.
11. Pirang-pirang (akeh): ewon, atusan, pethen.
12. Lelakon kang kasebut ing babad: Dipanegaran, Trunajayan.
13. Gampang tumanduking kriya, utawa gampang kadunungan kaanan kang kasebut ing linggane: tugelan, muruban, maten, mutungan.
14. Dadi tembung aran marga kadunungan kaanan kang kasebut ing linggane: legen, rambutan, tosan, kuningan, kambangan, duren, cemengan, cebolan, picakan lsp.

3. Penambang en

Trape :

a. Lumrah bae, yaiku yen ana ing saburining lingga si-
geg:

jupuk + en jupuken

bidhur + en bidhuren

lumpang + en lumpangen

b. Menawa linggane wekasane menga, penambang en dadi
nen :

suda + en sudanen

tunggu + en tunggunen

tari + en tarinen

Arane rimbage:a. Rimbag : guna

Wujude : lingga + en

Tegese : nandhang kaanan kang ala utawa ora nyeneng
akeTuladha : pananen, bubulen, gudhigen, jamuren, bubuk
en, uleren, jenggoten, rungonen, tomtomen
lsp.b. Rimbag : adiguna

Wujude : ke + lingga + en

Tegese : mratelakake kaanan kang banget utawa nglu-
wihi ukuranTuladha : kabangen, kejeron, kelemon, kelegen, ke-
gedhen, kamban lsp.c. Rimbag : hagnya (pakon) tanggap.

Wujude : lingga (kriya) + en

Tuladha : ombenen, paculen, garapen, gawanen, jupuk
en, tulisen, lsp.

Katrangan:

1. Hagnya tanggap kriya wantah, garapen, tulisen, jupuken2. Hagnya tanggap ikriya: garapana, tulisana, jupukana3. Hagnya tanggap kekriya: garapna, tulisna, jupukna

4. Penambang ake (aken)

Trape :

a. Lumrah bae yen ana ing saburining tembung kang wanda ne wekasan sigeg :

mbalang + ake dadi mbalangake

disuwun + ake dadi disuwunake

njaluk + ake dadi njalukake

b. Menawa wandane wekasan sigeg n , aksara n melu owah dadi k :

jajan dadi njajakake

takon " nakokake

dandan " ndadakake

c. Menawa wandane wekasan menga, wanda menga iku kasi-gegake k dhisik.

Yen wanda wekasan aswara i owah dadi e.

Yen wanda wekasan aswara u owah dadi o.

gawa dadi nggawakake

lali " nglalekake

tuku " nukokake

Tegesing penambang ake.

a. Menawa linggane tembung kriya (wasesa).

1. Njalari : mbandhangake, ngunggahake, nglebokake, lsp

2. Lesane gumathok (transitif)
anakokake, nguwatirake lsp.

3. Akon ing liyan: ngecapake, ndandakake, nambakake

4. Jejer lan lesane bebarengan nindakake :

Mlayoake (jaran)

Nyabrangake (adhine)

Nyingkirake (meja)

5. Lesane dadi srana tumindaking kriyane:

Nydukake (keris)

Makakake (suket)

Menthungake (teken)

6. Nindakake kanggo :

Njakake (Saridin)

Nukokake (anake)

Nggam arake (adhine)

7 Ora dijarag:

mecahake, tandhingen karo mecah
 nyuwekake " " nyuwek, dijarag.
 mutungake " " mutung

b. Menawa linggane tembung kahanan:

1. Gawe : ngambakake, nggedhekake, nesokake, nyre-
gepake.
2. Nganggep : ngalakake, mbenerake, ngremehake,
ngedenake, mrayogakake, ngluputake.
3. Nitipriksa: nyatakake, nggenahake, ngyakinake.

c. Menawa linggane tembung aran tegese:

Nggawa utawa nglebokake menyang ing :
 ngandhangake, ngulonake, ngalorake, mondhokake

Arane rimbag:

Tembung tanduk yen oleh penambang ake rimbage aran:
 tanduk kekriya.

Tembung tanggap yen dipanambangi ake rimbage iya banjur
 aran: tanggap ka kekriya -----> kagawakake
 tanggap na kekriya -----> ginawakake
 tanggap utama purusa kekriya --> dakgawakake
 tanggap nadyama purusa kekriya --> kogawakake
 tanggap pratama purusa kekriya -> digawakake

5. Penambang a.

Rimbage aran : a). hagnya (pakon) tanduk

Wujude : tembung tanduk + a.
 (nulisana, nggambarana, mbalanganana, mangana,
 nggwaa lsp).

Katrangan : tembung tanduk + a pakon tanduk kriya
 wantah
 tembung lingga + en pakon tanggap kri
 ya wantah

b). sambawa.

Wujude : tembung tanpa penambang + a.
 (udana, isihana, duwana, lsp)

Tegese penambang a : pangarep-arep, senajan, upama,
 muga-muga, pakon

Katrangan :

Bedane pakon lan sambawa mono cethane menawa tembung kang mawa penambang a iku dietrapake ing ukara. Upamane:

Udana deres iya meksa mangkat (sambawa).

Menanga anggone grejegan iya ora ana paedhahe. (sambawa)

Rahayua lakumu. (sambawa)

Mbalanga kae mangsa kenaa. (sambawa)

Njaluka dolanan Sidin! (pakon)

Njaluka dolanan ta rak ya mesthi diwenehi. (sambawa)

6. Penambang ana.

Tanduk i kriya bisane dadi pakon tanduk ikriya, srana ngowahi penambange "i" dadi "ana"

Pakon tanduk ikriya : nggambarana, nulisana, makanana lsp.

Pakon tanggap ikriya: gambarana, tulisana, pakanana lsp.

7. Penambang na.

Tanduk ke kriya, dadine pakon tanduk kekriya, srana ngowahi penambange "ake" dadi "na"

Pakon tanduk ke kriya : njupukna, nggambarana, nulisna

Pakon tanggap ke kriya: jupukna, gambarana, tulisna.

Rimbag tandang :

Wujude: dak + lingga + e, ane, ne

a). Tandang kriyawantah : daksulame.

dakgarape.

b). Tandang ikriya : dakdondomane.

dakgawanane

c). Tandang ke kriya : dakwacakne

dakjalukne.

Rimbag sananta :

Wujude: dak utawa di ing sangareping tembung tanduk lan tembung kaanan

a). Sananta utama purusa : dakmangan

daknggambari

daknulisake

dakadus

dakturu.

b). Sananta pratama purusa : diprayitna
disregep
dingati-ati lsp.

Tegese: arep, supaya, prayoga, sing, kang lsp.

8. Penambang ku, mu, e.

Tegese mratelakake kang andarbeni utawa kang duwe

klambi + ku klambiku

gambar + mu gambarmu

jarit + e jarite

Katrangan: a). e sok owah dadi ne.

klambi + e klambine

sapu + e sapune

embah + e embahe (embahne)

bapak + e bapake (bapakne)

b). ne sok dadi ning :

dawane dawaning

gambirane gambiraning lsp.

c). Penambang ku, mu, e ndadekake tembung
aran :

Sarija nggawa beras (tembung kriya)

Nggawane ora ngati-ati, mula numplak.
(tembung aran)

Dhadhunge dawa. (tembung kaanan)

Dawane sepuluh meter (tembung aran)

D. PANGRANGKEP.

Ewoning pangrangkep iku ana warna telu, yaiku : kang di-
rangkep:

I. Tembunge, diarani dwilingga, kayata: murid-murid

II. Wandane wiwitan; diarani dwipurwa, kayata: tetuku

III. Wandane wekasan: diarani dwisawana, kayata: celuluk

I. Dwilingga.

Tembung dwilingga iku dumadine sarana ngrangkep linggane.
Pangrangkepe ana rong warna, yaiku :

1. Bares. Rimbage diarani dwilingga.
2. Ngowahake swara. Rimbage diarani dwilingga salin swara.

① Rimbag dwilingga tuladhane :

a). wocah-bocah
tata-tata
becik-becik

b). ajug-ajug (linggane ora tau kanggo)
lopak-lopak (linggane ora tau kanggo)
ali-ali (linggane ora tau kanggo)

Carane ngrangkep.

1. Tembung wod kang sigeg, yen digawe rimbag dwilingga, aksarane sesigeg ora diambali.

Kayata: je dadi jejer
lur dadi lulur
dol dadi dodol

2. Jamboran tunggal, yen digawe dwilingga, tembunge ngarep lan ing buri ora diambali, Kayata:

kalamenjing dadi kalamenjing-kalamenjing
semarmendem dadi semarmendem-semarmendem

Dene jamboran udhar, yen digawe dwilingga, sing diambali mung tembunge kang ngarep bae. Kayata:

tukang batu dadi tukang - tukang batu
gudhang semen " gudhang - gudhang semen
klambi kurung " klambi - klambi kurung

3. Tembung lingga kang oleh ater-ater sa, pa, pi, pra, ka, yen digawe dwilingga ater-ater melu diambali, Kayata:

sapantha	dadi	sapantha	-	sapantha
satus	"	satus	-	satus
pawarta	"	pawarta	-	pawarta
pitutur	"	pitutur	-	pitutur
piyagem	"	piyagem	-	piyagem
prakara	"	prakara	-	prakara
pratelan	"	pratelan	-	pratelan

kasil dadi kasil - kasil
 kawruh " kawruh- kawruh

4. Tembung kriya kang ater-aterane anuswara luluh karo purwaning tembung lingga, yen digawe dwilingga, aksarane irung diambali.

Dene yen ater-aterane mau ora luluh, aksarane irung ora diambali.

Tuladha :

- a). mulis dadi nulis-nulis
 mikir " mikir-mikir
 nyandhung " nyandhung-nyandhung
- b). nggugat dadi nggugat-gugat
 njaluk " njaluk-jaluk
 ndhudhuk " ndhudhuk-dhudhuk

Tegese tembung kang kanthi rimbag dwilingga.

a. Yen linggane tembung aran, tegese :

1. Akeh : Pitik-pitike wis dipakani
2. Kayata (upama) : Sidin wenehana pohung-pohung kono!
3. Bangsa (penunggalan) : Saben dina bakul-bakul padha mara menyang ing omah
4. Minangka dadi : Undhang-undhange wacanen !
 Wara-warane wis dipacak.

b. Yen linggane tembung kriya, tegese :

1. Kayata (upama) : Tinimbang nganggur bok ya maca-maca kana. !
 Adus-adus dhisik ta kono!
2. Peksan : Lunga-lunga bareng ditundhung.
 Turu-turu bareng diekon bapakne.
3. Tansah (rambah-rambah) : takon-takon
 bengok-bengok
 surak-surak lsp.
4. Lesane ora gumathok : Simbok lagi pipes-pipes
 Sarijah asah-asah ana ing sumur
5. Banget (babar pisan) : Simbok ora teka-teka
 Kowe aja lunga-lunga
 Pagaweane durung rampung-rampung

- c. Yen linggane tembung kaanan, tegese :
1. Sanajan : Ala-ala isih sedulur dhewe
Cilik-cilik awake kiyeng
 2. Punjul : Sugih-sugihe wong ing desa Jetis bapakmu
dhewe Si Sardi sregep-sregep bocah ing kene
 3. Tansah(rambah-rambah): Atine (su)melang-(su)melang
Mripate gilar-gilar.
 4. Sangsaya: Lawas-lawas pinter
Suwe-suwe banyune agung
 5. Adu, yen kanthi penambang an : rikat-rikatan
apik-apikan
gedhe-gedhenan

- d. Yen linggane tembung aran, kriya, kaanan kang karaketan ater-ater sa, tegese:

Warna-warna; sadhengah lan ora gumathok :

sakarep-karep
saparan-paran
samangsa-mangsane
sagelem-geleme
saoleh-olehe
satiba-tibane

② Rimbag dwilingga salin-swara.

Tembung dwilingga salin swara iku linggane ana sing kanggo ana sing ora.

- a). Sing linggane kanggo, ana 3 warna yaiku kang owan swaran ing tembungé .
1. kang ngarep, kayata : botha-bothi (lingga: bathi)
 2. kang buri, kayata : barang-bereng (lingga: barang)
 3. karo pisan, kayata: genjang-ganjing (lingga: gonjing)
- b). Dene dwilingga salin swara kang linggane ora tau kanggo kayata: brewa-brewo
kolang-kaling
wira-wiri.

Tegese tembung kang karimbag dwilingga salin swara

1. Ndadekake ora senenge sing guneman :
 Bocah kae gembar-gembor
 Aja dhuwat-dhuwit bae
2. Tumanduking kriyane ora ajeg :
 gela-gelo
 mundar-mundur
 mingsar-mingser

Katrangan :

Bab iki beda tegese karo tembung dwilingga kang ora owah swarane .

gelo-gelo	(tumanduking kriyane ajeg)
mundar-mundur	(" " ")
mingsar-mingser	(" " ")

II. Dwipurwa

Rimbag dwipurwa iku tembung lingga kang dirangkep wandane wiwitan :

Tuladha : lima dadi lilima
 jamu " jajamu
 lara " lalara lsp.

Panulise :

1. Tembung dwipurwa iku yen ditulis nganggo aksara Latin wandane wiwitan ajeg dipepet (e). Dadi panulise tembung tembung ing dhuwur mau :
 lelima
 jejamu
 lelara
2. Tembung, kriya kang wandane wiwitan luluh karo ater-
 atere anuswara, trape ana ing rimbag dwipurwa aksarane
 irung melu dirangkep :
 mangan(linggane : pangan) dari memangan
 nukang(" : tukang) " nenukang
 nyuwun(" : suwun) " nyenyuwun

3. Yen aksara purwaning lingga ora luluh karo ater-ateré anuswara, aksarane irung mung ditulis sepisan :

njaluk	(linggane: jaluk)	dadi	njejaluk
nggasah	(" : gasah)	"	nggegasah
mbahak	(" : bahak)	"	mbebahak

4. Yen purwaning lingga karaketan sandhangan panyigeging wanda (cecak, layar) utawa sandhangan wyanjana (cakra, keret), sandhangan mau ora melu karangkep :

sengkang	dadi	sesengkang
tanggul	"	tetanggul
warta	"	wewarta
garwa	"	gegarwa
prejeng	"	peprejeng (an)
prenah	"	peprenah (an)
brekat	"	bebrekat (an)

5. Yen wandane wiwitan sigeg, aksara sesigege mau ora melu dirangkep :

kinthil	dadi	kekinthil
simpang	"	sesimpang (an)
bekta	"	bebekta (n)

6. Tembung kang apurwa aksara swara (a, i, u, e, o) lan tembung kang wandane kapindho nunggal aksara karo - wandane wiwitan, sarta sarupaning tembung kang luwih saka rong wanda, ora kena digawe rimbag dwipurwa.

unjuk	ora bisa	dadi	uunjuk
dandan	"	"	dedandan
bebed	"	"	bebebed
tembaga	"	"	tetembaga
lempuyang	"	"	lelempuyang

Tegese tembung kang dirimbag dwipurwa.

1. Yen linggane tembung aran, tegese:

- a. Kriya (nganggo) : pepayung, kekudhung, teteken
- b. Bangsa (ewon) : gegitik, pepatih, lelurah
- c. Nyrambahi : tetiyang, wewengkon, dedalan

2. Yen linggane tembung kriya, tegese :
 - a. Kriya kang lesane ora gumathok :
tetuku, kekulak, tetakon
 - b. Nyrambahi: njejaluk, nyenyilih, nenurun
3. Yen linggane tembung kaanan, tegese:
 - a. Aran mawa kaanan kang kasebut ing linggane
pepedhes, kekecut, reribed
 - b. Warna-warna: lelembut, leluhur
4. Yen linggane tembung wilangan, tegese :
Wilangan ora gumathok: tetelu, pepitu, lelima

III. Dwiwasana.

Rimbag dwiwasana iku dumadi saka tembung ngrong wanda kang dirangkep wandane wekasan.

Dene pangrangkepe mangkene :

1. Yen wanda wiwitan aswara e (pepet) lan wanda kapindho sigeg, sesigege wanda kapindho ora katut diambali.

cekak	dadi	cekakak
cengis	"	cengingis
2. Yen purwaning tembung lingga ora aswara e (ora mawa pepet) dadine dwiwasana wandane kapisan banjur aswara e (pepet) :

jodhot	dadi	jedhodhot
budhug	"	bedhudhug
cingak	"	cengingak
cawuk	"	cewawuk

Tegese tembung kang dirimbag dwiwasana:

Ora gumathok, (ora ajeg) utawa ambal-ambalan :

cingak	mung sepisan
cengingak	ora gumathok (ora ajeg)
nyeluk	mung sepisan
celuluk	ambal-ambalan

Wuwuhan :

Tembung dwilingga, dwipurwa lan dwiwasana menawa diraketi penambang "an" rimbage aran :

wisesana dwilingga, wisesana dwipurwa lan wisesana dwiwasana.

Tuladha :

a. tulup - tulupan } rimbag : wisesana dwilingga
 jaran - jaranan }

b. tetukon } rimbag : wisesana dwipurwa
 lelungan }

c. cengingisan } rimbag : wisesana dwiwasana
 cekakakan }

E. TEMBUNG JAMBORAN.

Tembung jamboran iku dumadi saka pamoring tembung loro kang tegese digerba dadi siji :

I. Mirid wujude ana warna 2 yaiku :

a). Jamboran tugel : dubang saka idu + abang
 lunglit " balung + kulit
 dhokkur " ndhodhok+mungkur
 dhengus " gedhe + bagus

b). Jamboran wutuh:

tanem - tuwuh saka tanem + tuwuh
 titi - mangsa " titi + mangsa
 silih-asih " silih + asih
 sangga-wedhi " sangga + wedhi
 gudhang-kopi " gudhang + kopi

II. Mirid tegese tembung-tembung kang diemor, dibedakake 2 golongan:

a). Jamboran tunggal, yaiku kang tembung-tembunge banjur nganakake teges anyar :

naga + sari nagasari (araning panganan)
 ganda+ maru gandamaru (araning sambungane kayu , blandar lsp).

gantung + siwur gantung siwur (urut-urutane kula -
warga, mudhun 7 turunan).

- b). Jamboran udhar, yaiku kang tembung-tembunge isih
madeg dhewe-dhewe lan tegese durung luluh: pager -
wesi, tukang sepatu, gula tebu lsp.

Warna-warnaning tembung jamboran.

1. Kang tembunge ing buri dadi katranganane tembunge kang
ngarep: dalangung, dubang, pala kependhem, gudhang -
kopi, driji sikil lsp.
2. Kang tembung-tembung mujudake gerban sarta ing antara-
ne kena diseseli tembung lan (karo) :

bapa-biyung	= bapa lan biyung
anak-putu	= anak lan putu
bumi-langit	= bumi lan langit
rina-wengi	= rina lan wengi
3. Tembung-tembung kang mratelakake cacah utawa ukuran iku
uga awujud gerban.
Dene gandhenge ateges : lan, karo utawa tikel
suwidak pitu : suwidak + pitu
patang meter : tikel papate semeter
sangang atus : tikel sangane satus
4. Tembung kang ngarep lan kang buri padha tegese :
Dene prelune kanggo mbangetake surasane.
Ana kang ateges: ora gumathok, akeh utawa warna-warna,
ndadekake basa rinengga (pacakan).

sabar-drana	} mbangetake
andhap-asor	
welas-asih	
sungsun-timbun	
sumbang-surung	} ora gumathok
tambal-sulam	
tutur-sembur	
sanak-kadang	} akeh utawa warna-warna
bot-repot	
tanem-tuwuh	

sisip-sembir
mula-buka
janma-manungsa

} basa rinengga utawa pacakan

5. Asale saka basa manca (Sangsekrita) :

raja-putra
duka-cipta
trisula
panca baya
dwipurwa lsp.

Tumrap tembung Jawa, urutan-urutanane tembung kudu diwalik.

Dadi : putra raja
cipta duka
sula tri
baya panca
purwa dwi

Mula ana ing basa Jawa tembung : raja-putri, dwilingga lsp.
diarani jamboran bali-swara.

Traping penambang ing tembung jamboran.

1. Tembung jamboran tunggal yen dikantheni penambang, penambange diraketake ing tembung kang buri :

Bakul kae mata-dhuwiten
Kala-menjinge lara
Pinter nguyah-asemi

2. Ing tembung jamboran udhar penambange digandheng karo tembung kang ngarep.

Gulane aren wis entek
Tukange batu lagi nyambut gawe
Bapakmu cilik wis mulih

Tegese tembung jamboran.

1. Aran : semar-mendem, nagasari.
2. Kaanan : undha-usuk, pare-anom, silih-asih.
3. Kriya : salah-weweng, suduk-jiwa, dhokkur lsp.

Wuwuhan sawatara bab rimbag.

1. Tanggap tarung.

Wujude : tembung dwilingga , linggane kang buri oleh seselan in.

Tuladha: jambak-jinambak, dugang-dinugang, tabok-tinabok.

Tegese : mratelakake genti-genten (wales-walesan)

2. Dwilingga tanggap na.

Wujude : tembung dwilingga, linggane kang ngarep oleh seselan in.

Tuladha: jinambak-jambak, jiniwit-jiwit, sinuwir-suwir lsp.

Tegese : mratelakake manawa tumindak kria bola-bali (marambah-rambah), tansah

3. Bawa ma tundha.

Wujude : tembung dwilingga, linggane kang buri oleh seselan um.

Tuladha: sugih-sumugih, sampir-sumampir, jangkah-jumangkah, timbal-tumimbal.

Tegese : a. kria kang tumindake genten urut-urutan.
b. tansah utawa ambal-ambalan kadunungan kanaan.

4. Dwilingga bawa ma.

Wujude : tembung dwilingga, linggane kang ngarep oleh seselan um.

Tuladha: gumludhug-gludhug, cumeri-ceri, gemendhung-gendhung, tumangkar-tangkar

Tegese : tansah (ambal-ambalan), banget, sumrambah (mratani).

5. Kriya wacaka:

Wujude : pa + tanduk (tembung tanduk oleh ater-ater pa)

Tuladha: panyukur, panandur, panulis

Tegese : anggone

6. Karana wacaka.

Wujude : pa + tanduk + an, (tembung tanduk oleh ater-
ater pa lan penambang an)

Tuladha: panyukuran, panulisan, panginepan.

Tegese : piranti (srana), papan kanggo.

7. Daya wacaka:

Wujude : pa + lingga + an (tembung lingga oleh ater -
ater pa lan penambang an).

Tuladha: pasuwitan, pawon, paprangan, paguyuban pa -
kiwan, panen, palayangan

Tegese : ndadekake tembung aran, mratelakake panggon-
an (dunung), piranti, mangsa; wong kang nih-
dakake.

8. Bawa wacaka:

Wujude : ka + lingga + an (tembung lingga oleh ater -
ater ka lan penambang an).

Tuladha: kadewatan, kalurahan, kasekten, kateguhan ,
kapinteran.

Tegese : ndadekake tembung aran, mratelakake papan -
(panggonan, dunung)